

ИВАН П. ИВАНОВ

***ПОДГОТОВКА
НА
ДИПЛОМНА РАБОТА***

www.ivanpivanov.com/uploads/sources/19_DR.pdf?

АКСИОС

Настоящото издание е предназначено за студенти, които се обучават в педагогическите специалности и които подготвят дипломни работи за придобиване на бакалавърска и магистърска степен. То отразява спецификата на научните трудове, писани върху резултати от педагогически изследвания, но може да е полезно и за студенти от други специалности, както и за специалисти, обучаващи се в различните форми на следдипломна квалификация.

© Иван Петков Иванов - автор, 1998
ISBN 954-8789-43-4

СЪДЪРЖАНИЕ

УВОДНИ ДУМИ	5
1. МЕТОДОЛОГИЧЕСКИ ВЪПРОСИ	6
1.1. Педагогическото изследване	6
1.2. Таксономия на педагогическите изследвания	8
1.3. Етапи на подготовката на една дипломна работа	9
1.4. Възлагане на дипломната работа	10
1.5. Проектиране на изследването	10
1.5.1. Разработване на концепция за изследването	11
1.5.1.1. Формулиране на проблем на изследването	11
1.5.1.2. Обект, предмет и тема на изследването	12
1.5.1.3. Определяне на целите и задачите на изследването	14
1.5.1.4. Променливи на изследването	15
1.5.1.5. Критерии, показатели и индикатори	16
1.5.1.6. Научни въпроси и хипотези	17
1.5.2. Разработване на методика за изследването	19
1.5.3. Организация на изследването	21
1.6. Провеждане на изследването	24
2. ПОДГОТОВКА НА РЪКОПИСА	25
2.1. Планиране на ръкописа	25
2.2. Подготовка на материалите	25
2.3. Конструирание на ръкописа	26
2.4. Анализ и обработка на ръкописа	26
2.5. Печатане на ръкописа	26
3. СТРУКТУРА НА ТЕКСТА	27
3.1. Заглавие	27
3.2. Титулна страница	27
3.3. Съдържание	28
3.4. Увод	29
3.5. Постановка на проблема	30
3.5.1. Информационно осигуряване на дипломната работа	30
3.5.1.1. Проучване на литературните източници	31

3.5.1.2. Водене на записки	32
3.5.1.3. Проучване на педагогическата практика	32
3.5.2. Изисквания към съдържанието, структурата и стила	33
3.5.3. Уточняване на понятийно-терминологичната система.....	34
3.5.4. Програма на изследването	36
3.6. Анализ и обсъждане на резултатите	36
3.7. Заключение	37
3.7. Литература.....	39
3.8. Приложения	40
3.9. Указатели (индекси)	40
4. СТИЛОВО И ТЕХНИЧЕСКО ОФОРМЛЕНИЕ.....	41
4.1. Стилово и езиково оформление.....	41
4.2. Техническо оформление.....	41
4.3. Цитиране	42
5. ОЦЕНКА НА КАЧЕСТВАТА НА ДИПЛОМНАТА РАБОТА	44
6. ЗАЩИТА НА ДИПЛОМНАТА РАБОТА	46
ЛИТЕРАТУРА	47

УВОДНИ ДУМИ

От много години насам университетското образование завършва с написването на дипломна работа, наричана още бакалавърска или магистърска теза. По този начин процесът на обучение, който има две страни: изследователска и образователна придобива завършен вид. Студентът, който се учи в последните 1-2 курса дава необходимите доказателства за зрелост и професионализъм. Придобитият в хода на изследването опит се фиксира и може да бъде разпространен в широки мащаби. Той може да се съхрани или да послужи като основа на други разработки.

Дипломната работа е специфичен тип научен труд и изобщо текст. Най-характерното за нея е, че има стандартна структура и начин на оформление и фиксиран в приблизителни граници обем.

Задачата на дипломната работа е да предаде пълно, точно, вярно и достъпно основните идеи, изводи и препоръки на изследването, което е проведено от студента - изследовател през времето на следването. Тя трябва да покаже доколко кандидатите за получаването на бакалавърско или магистърско звание могат да проявят своите умения да прилагат в професионалната си дейност изследователски процедури с оглед взимането на оптимални педагогически решения.

Дипломната работа трябва да демонстрира уменията на автора за писане на научен текст. Научното изложение има своя характерна логика и стил, различни от тези на художествената литература.

В следващото изложение ще бъдат представени основните изисквания при написването на една дипломна работа. Те са формулирани с отчитане на опита на няколко страни: Франция, САЩ, Полша, България. Много от тези изисквания са препоръчителни, но някои се основават на стандарти, които трябва да се спазват до най-малката подробност.

Ръководил съм се от идеята, че този текст е предназначен за хора с високо ниво на обща и професионална култура и затова текстът на места е фрагментарен, спестени са редица подробности и примери. Интересувалите се читател може да получи повече информация от основните курсове по методология и методи на педагогическото изследване.

И.Иванов

1. МЕТОДОЛОГИЧЕСКИ ВЪПРОСИ

В основата на една дипломна работа е извършеното от автора педагогическо изследване. В тази връзка е необходимо да се дадат някои уточнения, свързани с основните понятия, които се употребяват в тази област, както и съдържателно да се посочат възможните направления на изследователска активност.

1.1. ПЕДАГОГИЧЕСКОТО ИЗСЛЕДВАНЕ

Педагогическото изследване е научна дейност, насочена към получаването на нова информация за педагогическите процеси и явления [По: 4,35-36]. То е отговор на един научен въпрос, формулиран като хипотеза. Информацията, получена чрез него се използва за обяснение и прогнозиране на тези процеси и явления по пътя на формулирането на правила, принципи и закономерности. В широкият смисъл на думата под педагогическо изследване се разбират: опити за експериментална проверка на идеи в образованието; наблюдение, оценка и обяснение на факти от педагогическата действителност; разглеждане на теоретични, исторически и философски аспекти на педагогическата действителност; критичен анализ на педагогическата литература; опити за внедряване и приложие на идеи в практиката.

Педагогическото изследване се основава на точно установени факти, допускащи емпирична проверка. То се опира на вече известни теории, отличава се с целенасоченост, систематичност, взаимовръзка на всички елементи. В него диференцирано се решават емпирични, логически и теоретични познавателни задачи, има ясна граница между твърдо установеното и хипотетичното знание. Педагогическото изследване се провокира от дефицита на информация, ето защо то винаги съдържа творческа част.

Обяснението в педагогическото изследване се прави на основата на разработените стандарти в рамките на логико-конструктивни схеми, елементите на които може еднозначно да се изтълкуват и да се използват в други научни изследвания. Педагогическото изследване е единство на съдържание (социална информация), знакова (литературна) и материално-конструктивна (технологична) форма.

Педагогическото изследване има няколко основни задачи (принципни

направления на изследователска активност):

1. Да изучи детето и юношата като психика, физиология и като учащ се човек: неговото здраве (физическо и психическо), обучаемост, особеностите на нормалното и с отклонения от нормите дете, особеностите на детската социализираност (инсоциализираност); детето сред другите хора — родители, връстници и приятели, учители, други възрастни; особеностите на само-възприятието и самооценката като учащ се и пр.

2. Да изучи учителите и възпитателите: учители и други възпитатели (статус, селекция, психология, проблеми на учителската професия и пр.), родители (семейната среда).

3. Да изучи процесите на обучение и възпитание откъм тяхната процесуално-технологична страна: цели, курикулум, технология и пр.

4. Да изучи професиите в обществото и подготовката за тях: подбор, насочване, програми и пр.

5. Да изучи образователната система: структура, институции, администрация, ресурси, закони и пр.

6. Да изучи образователните процеси във временните и пространствените им измерения: история на педагогиката, сравнително образование.

Източници на проблематика за педагогическото изследване са: историческият опит, педагогическите концепции от миналото; развитието на обществото, новите социални поръчки; собственото развитие на педагогическия процес, неизбежно пораждащ нови ситуации и търсещ нови решения; достиженията на близките до педагогиката науки; развиващите се философски и общонаучни категории, отразяващи обществения прогрес; противоречивото и неравномерно развитие на самата педагогическа наука.

В педагогическото изследване се регистрират и анализират **научни факти**, които се различават от явленията - тяхната основа. Явлението е момент от битието, а фактът е единица, момент от знанието, резултат от изследователска работа. В значителна степен научният факт е резултат от идеализация, обобщение. Той е абстрактно понятие, отразяващо емпирически недостижими свойства.

Педагогическият факт има известна специфика: резултат е от многократно, обективно и надеждно фиксирани връзки между явленията. Определящите му качества са достоверност и пълнота. Видът и характерът на фактите в едно изследване се определят от неговата цел.

Педагогическият факт е резултат от взаимодействията на многочислени и изменящи се условия, причини и фактори. Той е с неясни пространствени и времеви граници и е нелинеен - при изменение на един от компонентите му останалите се изменят произволно.

Педагогическите факти са извънредно разнообразни по съдържание, форма, обем, сложност и структура. Те са и нееднозначни - еднаквата същност може да се прояви в различна форма, дори при едни и същи субекти.

Педагогическият факт има различаваща се външна страна (проявление) и вътрешна страна (психолого-педагогическа същност). Затова и същността на фактите може да се изучава само опосредствено - по действията, речта, продуктите от дейността, физиологичните реакции.

Събирането на данни за изследвания обект поради особеностите на педагогическия факт става по три начина (стратегии) според средствата на изследователя: **T - данни** - резултати от пряко тестиране; **L - данни** - на базата на наблюдение или на оценка на експерти; **Q - данни** - интроспективни, самооценъчни, второстепенни данни. За напълно обективни се смятат само T-данните.

Поради изтъкнатите причини педагогическото изследване е сложно и продължително. Факторните компоненти са с неопределен брой. Необходимо е много време за регистрация на повечето педагогически факти. Съществуват и редица ограничения — времеви, пространствени, нормативни. Невъзможно е също да се експериментира в чист вид поради етически ограничения.

Педагогическото изследване е с ограничен емпиричен обем; това води до там, че на изследователя обективно не достигат време и сили да събере и обработи цялата информация. Това предизвиква трудности в анализа, който много рядко е цялостен. Недоброто разработване на педагогическата метрика води много често до необоснованост от статистическа гледна точка. То често е интердисциплинарно и глобално значимо, но трудно контролируемо от други лица - резултатите му са субективни и относителни (несъпоставими и неповторими напълно).

1.2.ТАКСОНОМИЯ НА ПЕДАГОГИЧЕСКИТЕ ИЗСЛЕДВАНИЯ

В педагогиката има една общоприета таксономия на изследванията. [40,25-26]

По проблемната си насоченост изследванията са:

Фундаментални (*Recherche fondamentale, Basic Research, Fundamental Research*). Насочени са към изследването на закономерностите на педагогическите явления и процеси, към разкриването на общитеоретичните концепции на педагогиката, терминологията, методологията, историята и др. Характеризират се с теоретична новост и концептуалност. Предимно теоретични са. По принцип нямат пряк извод в практиката, а създават база за приложни изследвания и разработки

Приложни изследвания (*Recherche appliquée, Applied Research*). Реализират определена практическа цел, като в повечето случаи доразвиват до технология резултатите от фундаменталните изследвания, но могат и

да ги предшестват. Имат главно емпиричен характер. Изразяват се в създаването на нови методи, учебно съдържание, методика на преподаване

Развойни изследвания (*Recherche de développement technique, Development Research*). Свързани са с внедряването на резултатите от фундаменталните и приложните изследвания. Непосредствено се реализират в практиката (програми, учебници, ръководства), инструкции, методически ръководства, алгоритми и т.н.

По постановка: интегрални изследвания - цялостни, всестранни; **конвергентни (*recherche convergente*)** - пълно изясняване на няколко страни на явлениято; **частни (*моноаспектни, recherche divergente*)** - изследване на едно качество, един аспект.

В зависимост от предмета на изследователска дейност:

Емпирични - имат за цел получаването на изводи на основата на получените по пътя на специално организирани дейности емпирични знания (знания, получени чрез непосредствен допир с обекта), а обект на изследване е самата действителност. Знанието е за отделни страни, връзки и отношения на обекта.

Теоретични - имат за цел формулирането и обосноваването на правила и закономерности по логичен път от съждения, отразяващи същността на знания, които вече съществуват (знакови системи и модели), или от емпирични данни. Включват преход от изследване на отделни страни на явлениято към изучаването му в цялост. Отделните емпирични абстракции се синтезират в теоретичен модел.

Според отношението към практиката: собствено научни и нормативни. Първите изследват самите педагогически системи, тяхното минало и настояще, а вторите - нормативните изисквания за реализацията на педагогическата дейност, както и оценката на педагогическите иновации.

Интензивни (качествени) и екстензивни (количествени). Екстензивното изследване е основано на въпроси като: "Колко широко разпространено е нещо?" - има за цел идентификацията на емпирични правила. Интензивното изследване е основано на въпроси като: "Как нещо се случва?" То цели идентификация на причинния механизъм — реконструира причинните връзки, които съединяват социални структури, практики и индивидуални агенти в частност.

1.3. ЕТАПИ НА ПОДГОТОВКАТА НА ЕДНА ДИПЛОМНА РАБОТА

Етапите са няколко: (1). Възлагане на дипломната работа. (2). Разработване на проект за изследването. (3). Провеждане на изследването. (4). Анализ на резултатите: представяне на резултатите, статистическа обработка

ка, анализ и обяснение на резултатите. (5). Подготовка на ръкописа. (6). Предаване на дипломната работа. (7). Подготовка за защита. (8). Защита.

Ще се спрем върху някои от тях, като в рамките на този текст не е възможно да се даде пълноценна информация за етапа на анализ на резултатите. За тази цел трябва да се ползва допълнителна литература, например: *Иванов,И. Педагогическото изследване: методология, методи, процедура. Ш.,1993.*

1.4. ВЪЗЛАГАНЕ НА ДИПЛОМНАТА РАБОТА

Прави се от специализирана катедра. В периода септември - октомври (началото на последната учебната година от следването), студентите, които имат право да правят дипломни работи подават молба в съответната катедра. В различните учебни планове може да има различни формални критерии, затова трябва да се направи конкретна проверка. Обикновено се изисква средният успех от следването до последния курс да е над 4,50 и по дисциплината, по която се пише дипломната работа да е над 5.

В молбата се посочва желанието на студента да разработва дипломна работа в катедрата, темата на разработката и научния ръководител, който трябва да е дал съгласието си писмено на същата молба. За тази цел трябва предварително да се съгласува лично темата с бъдещия научен ръководител. Изпълнението на последното не означава, че желанието на студента ще бъде удовлетворено. Молбите се разглеждат на катедрени съвети и се взема решение за всеки случай конкретно. В молбата се посочват и средният успех, както и успеха по съответната дисциплина, като това подлежи на заверка от Деканата.

1.5. ПРОЕКТИРАНЕ НА ИЗСЛЕДВАНЕТО

Проектът на изследването (изследователска програма) определя общата стратегия на научното търсене. Проектът съдържа методологическите, процедурните, методологическите и организационните предпоставки на изследването и отразява неговата логика.

Разработването на проект на изследването включва три взаимосвързани и взаимозависими дейности: (1).Разработване на концепция на изследването. (2).Разработване на методика на изследването. (3).Организация на изследването.

1.5.1. РАЗРАБОТВАНЕ НА КОНЦЕПЦИЯ НА ИЗСЛЕДВАНЕТО

Разработването на **концепция** означава изясняване на съдържателните, теоретични и методологични основи на изследването. Тя включва няколко взаимосвързани елементи.

1.5.1.1. Формулиране на проблем на изследването

Проблемът на изследването е основният въпрос или група въпроси, отговорите на които трябва да бъдат дадени в хода на изследването.

Същността на проблема е в противоречието между научните факти и теорията, между практиката и теорията, отразена в научната литература. Източник на проблемите са ситуации на необяснимост, пропуски, затруднения, конфликти, неадекватност в съотношението теория-практика или в самата наука (два аспекта на проблема - гносеологически и практически) и от друга страна - потребността от преодоляването им. Проблемите могат да са научни, социални или практически, а могат и да съчетават тези страни.

Решението на един проблем е в намирането на такава информация, която, присъединена към изходната (предпоставките), дава възможност за получаване на изчерпателен отговор. Самите отговори могат да бъдат прехи и косвени, пълни и частични, допустими и недопустими.

Проблемът трябва да е така осмислен и формулиран, че да са спазени няколко **условия**: (1). да са изпълнени всички правила за постановка на въпросите - въпросите (проблемите) да съответстват на езика на науката, в противен случай проблемът е безсмислен; да е ясен, точен и определен, в противен случай се провокират недопустими отговори; предпоставките за проблема да са истинни; (2). да е своевременен; (3). да е оптимален от гледна точка на информацията, с която се разполага; на колкото повече условия трябва да отговаря търсенето (отговорът), толкова по-тесен е проблемът и обратно.

Изборът на проблем е много важен момент, защото с този акт изследователят прави първата си крачка в определена посока, а значението ѝ е очевидно. Освен това в избора на проблем се съдържат в смет вид част от най-съществените характеристики на изследователския процес. При избора на проблема изследователят се ръководи от цял комплекс **съображения**:

1. Съществуващата парадигма (научни положения, които в момента се считат за истинни и неподлежащи на съмнение). Научното общество стимулира избора на проблеми, които могат да бъдат решени в нейните рамки.

2. Всеки избор на проблем е "инвестиция", при която човек се стреми да получи повече "печалба" при възможно най-малко "разходи".

3. Социологически, гносеологически, логически, психологически фактори, действащи в момента или впоследствие.

4. Личните научни и морални качества на изследователя.

5.Балансът между чиста любознателност и възможност за практическо приложение на резултатите.

6.Научната ценност на проблема, която не винаги е прагматична и очевидна за всички хора. Добре би било, ако проблемът е “важен” от гледна точка на реалния живот.

7.Решаването на даден проблем означава и специализация в тази област на теорията и практиката.

8.Проблемът да не е още решен и да има известна сигурност, че може да се реши.

9.Проблемът да е субективно най-важният и най-значимият от всички други.

10.При избора на проблема трябва да се търсят средства, съответстващи на проблема, а не обратното.

Изборът на един от множеството проблеми, става, като се отхвърлят тези от тях, които не могат да бъдат решавани в момента, независимо от причините и съображенията за това. Алтернативните възможности се оценяват според следните **критерии**:

1.**Обективни**: новост и актуалност; перспективност; приложна стойност; значимост; инструментариум, с който се разполага; връзки с научни колективи; достъп до обектите на изследването и до източници на информация (библиотеки); ресурси - време и пари; лични ангажменти - семейство, обществена работа...

2.**Субективни**: образование, квалификация; жизнен опит; професионална дейност; интереси; лична изгода и т.н.

Накрая ще отбележим още едно изключително важно съображение - възможността за съвместна работа с даден научен ръководител. Освен чисто рационалните подбуди, свързани с научна квалификация и ерудиция, трябва да се отчита и емоционалния фон на бъдещата съвместна работа, свързан с личностна съвместимост и умение за ръководство на студентския труд.

1.5.1.2. Обект, предмет и тема на изследването

Обектът на изследването е определена област от реалността, включена в процеса на научното познание. Обектът е обективен и не зависи от познаващия субект, за разлика от предмета.

Един и същ обект може да е подложен на различни изследвания.Отделянето на обекта става на основата на анализа на проблема на изследването, т.е.на съществуващото противоречие, което е в неговата основа.

Обект на педагогическите изследвания може да бъде педагогическият процес като цяло и в неговите структурни компоненти, съвкупността от връзки и отношения между педагогическият процес и останалите социални процеси, съвкупността от връзки и отношения, в които встъпват участниците в педагогическия процес помежду си и в хода на изпълняваните от тях специфични дейности, както и връзките и отношенията с външни на педагогическия процес лица и социални групи, а също така и съществуващото вече или получено в хода на други изследвания и на емпиричния етап знание под формата на правила, принципи, закономерности, както и методите за приложението му в практиката.

Изследването на педагогическите обекти пряко и всестранно е невъзможно, тъй като винаги става дума за масови явления. Теоретичният анализ и обобщенията се правят върху идеализиран обект (генералната съвкупност), а самото емпирично изследване се извършва върху емпиричен обект (извадка) - реално локализиран времево и пространствено. Затова и изискванията към извадката са много строги.

Под **предмет** на изследването се разбират тези съществени свойства и отношения на обекта, познаването на които е особено важно за решаването на теоретичния или практическия проблем. В предмета на изследването най-ярко се проявява противоречието, залегнало в проблемната ситуация.

Предметът е резултат от взаимодействието на проблема и обекта на изследването. Предметът предполага обекта, но не съвпада с него, той е негов аспект, ракурс; той обозначава границите, в които обектът се изучава в конкретното изследване (качествени, времеви, пространствени). В предмета трябва да проличи новото, което се привнася от изследователя. За да се определи предметът на изследването, е необходимо да се изучат съществуващите теории, да се проследи еволюцията на идеите и методите на изследване, да се определи проблемът и личното отношение към него.

В качеството на **предмет на изследването** се взема историята на развитието на обекта, теориите за него, съществените му свойства, законите на развитието, логическият апарат и методите, необходими за формирането на обекта и т.н.

В зависимост от тяхната сложност има *три вида предмети* на педагогическото изследване - такива, които са добре изучени по-рано, но се проявяват в нови, променени условия; неизучени предмети; предмет на изследване е самата система от педагогически знания.

Предметът на педагогическото изследване трябва да включва в себе си само или преимуществено педагогически връзки и отношения, свързани със съдържанието и оптималната технологична организация на образователния процес, в противен случай изследването не е с педагогическа спецификация.

Съотношението на темата и проблема на изследването е важен методологически въпрос. **Темата** на изследването трябва да съдържа проблема

му, да отразява неговото противоречие. Проблемът е съдържателната характеристика на темата, а самата тема уточнява и локализира (определя границите на) проблема в ситуацията на изследването. Затова тя в последствие присъства в заглавието на дипломната работа.

Темата на изследването може да включва един или няколко проблема. От техния брой и от вида им се определя и сложността на темата. Нейният живот обикновено е по-дълъг от този на проблема. Темата може да съществува много дълго време, дори столетия, а проблемните ѝ аспекти да се менят.

Към формулировката на темата на изследването се отправят изискванията да е максимално ясна, да не допуска двузачно тълкуване; да не бъде обща формулировка, а да е диференцирана според предмета на изследването; да не е широка, да обхваща тесен кръг от проблеми (при единичен изследовател); да съществува необходимост от разработването ѝ - практически, теоретична; да е полезна, да дава икономически и (или) социален ефект. Темата по принцип трябва да съдържа проблем, който е разрешим и който е посилен по трудност.

1.5.1.3. Определяне на целите и задачите на изследването

Определянето на целта е изключително важен момент от изследването, тъй като всички дейности по-нататък са подчинени на нея. **Целта на изследването** лаконично изразява основното, което е предмет на изследване, което се търси, което трябва да се докаже, достигне. Тя отразява проблемните аспекти на темата и представя прогнозираното състояние на обекта, проектирания резултат, показва как ще изглеждат нещата, когато целта се постигне.

Целта трябва да е реална и достижима; да е осъществима в пределите на наличните ресурси и в зададения срок; да обезпечавя по-голям ефект в сравнение с други възможни цели; да съответства на основните принципи и методи на работа в организацията, в която се реализира; да не предизвиква сериозни конфликти и да съвпада с индивидуалните цели на хората, които са включени в изпълнението ѝ. Тя трябва да е обоснована повече по отношение на нуждата, която посреща, отколкото по отношение на формата, която приема, като най-важни са целите, свързани с качеството на изследвания или преобразуван обект.

Целта на изследването зависи от състоянието на теорията и практиката по проблема; възможностите за реален принос на автора; времето и другите ресурси, с които разполага; характера на изследването (феноменологичен или каузален анализ) и начина на представяне на резултатите - доклад, статия или др.[4]

Целта на изследването трябва да е обществено значима и актуална, да е постижима и съгласувана с инстанцията, даваща социалната поръчка, да не е емоционално мотивирана.

Целта трябва да е разчленима на **междинни цели (задачи)** и в този смисъл се говори за глобална, насочваща, “груба”, точна, конкретна цел.

Задачите на изследването произтичат от целта и трябва да осигурят реализирането ѝ. Те отразяват логиката на изследването - определена последователност от действия, минимализирани и степенувани по важност (дърво на целите) и йерархически разположени във времето.

Задачите на изследването се делят на главни и допълнителни, теоретически и практически. Обикновено в едно изследване се формулират 3-4 основни задачи. Първата е свързана с разработването на същността, природата, структурата, закономерностите на функциониране на обекта. Втората задача е свързана със системата от критерии и показатели за характеристика на обекта, на построяване на негов модел; третата - със създаването на конкретни методики за изследване и четвъртата - с формулирането на конкретни изводи, препоръки и методики за педагогическа интервенция.

Добрата **формулировка** на целите и задачите на изследването отговаря на някои изисквания [19]: започва с глагол в неопределена форма, в повелително наклонение, характеризиращ изпълняваното действие; конкретизира необходимия краен резултат; отговаря на въпросите “какво?” и “кога?” трябва да бъде направено, а не “защо?” и “как?”; употребени са ясни и точни думи и е понятна за всеки, който е свързан с реализирането ѝ.

1.5.1.4. Променливи на изследването

С термина “променлива” се означават онези причини, фактори, страни, съставлящи и др., които са важни за разкриване на системата от каузални зависимости в едно изследване.

В съдържателен план се посочват възможните **категории променливи** в едно педагогическо изследване [44]:

1.Програми и планове за възпитание, норми, изисквания, предписания, забрани на учителя, свързани с поведението на учениците.

2.Социалната система, реалните роли, позиции, социалните отношения в социалните групи, в които детето живее.

3.Организационната структура, материалните условия, оборудването на училището и средата, в която живее детето.

4.Личностите на учителите, родителите, възпитателите - техните възраст, образование, педагогическа подготовка и пр.

5.Системата от методи и техники на възпитание и обучение в различните организационни форми.

6.Детската личност- насоченост, интереси, потребности, нагласи...

- 7.Ролевата идентификация на учениците, чувственото ѝ изражение.
- 8.Ефекти от възпитанието върху детската личност.

Променливите в едно изследване са качествени и количествени, дискретни и непрекъснати. Те се делят на **4 класа**.

Експерименталните променливи (Е) са предмет на изследването, зависимостта между тях трябва да се разкрие и измери. Делят се на зависими (прогнозируеми) и независими (прогнозиращи). Първите определят прогнозирания ефект, а вторите са причина за зависимостта. Определят се на основата на научната теория и трябва да са достатъчно за достигането на изследователските цели.

Контролираните (К) са външни променливи, които може да се контролират в изследването - ако е известно, че влияят на зависимата променлива и е известен начинът на влияние. Контролът се осъществява чрез отбор и оценка. На контрол подлежат и второстепенните независими променливи.

Рандомизираните променливи(Р) са неконтролирани външни променливи, които се радзглеждат като случайни грешки. Чрез рандомизация (случаен подбор на условията и вариациите - напр. лотариен избор) се отстранява тази вероятност.

Отклоняващите (печките) (О) са променливи, които или не може, или не е изгодно да се приведат в клас К.

За да се проведе ефективно изследване, е необходимо да се изберат най-важните променливи (Е), а тези от клас О да се обхванат в класовете К и Р. В идеалното изследване клас О е празен. [17]

1.5.1.5. Критерии, показатели и индикатори

Процедурата се нарича *операционализиране на понятието*. Последователно се избира и отделя измерваната величина от всички други (индикатор); определят се еталони за измерване (критерии и показатели); съотнасят се еталона и величината и получаване на числова характеристика (индекс).

Индикатор - достъпна за измерване характеристика на наблюдавания предмет, която в изследователската ситуация заменя други негови характеристики, които са недостъпни за пряко измерване. От многото възможни трябва да се изберат най-чувствителните. Сред индикаторите за косвено измерване при психичните явления Д.Кацаров посочва: измерване на психичните причини или дразнителите, които ги предизвикват (психофизичен метод); на продължителността на проявите (психометричен метод);

на ефектите (психодинамичен метод); на честотата на проявата (психостатичен метод).[16]

Критерий и показатели (признаци). Критерият е мярка, образец, еталон за сравнение, съобразно с който съдим за ефекта от изследването (Г.Бижков). Той се декомпозира в система от *показатели (признаци)* - свойства или характеристики на изучаваното явление, съвкупност от променливи, които могат да се наблюдават. Всеки показател (признак) се изразява в система от индикатори.

Индекс - специфична мислена конструкция, образувана по пътя на комбинирането на индикаторите. В изследването индексът е инструмент за измерване и класификация. Индексите могат да бъдат *първични* (превод на качествената информация в количествена) и *вторични* (индекс, получен от комбинирането на други индекси). Вторичните индекси могат да бъдат *прости* (количествено изразяване на един признак) и *сложни* (на няколко признака). Конструирането на индекс преминава през следните етапи: операционализиране на понятието (определяне на променливите, признаците, критериите, показателите); създаване на емпиричен модел на явлението като съвкупност от индикатори; превод на индикаторите в индекс и оценка на индекса.

1.5.1.6. Научни въпроси и хипотези

Хипотетичното мислене е основната отличителна черта на научния работник. Под хипотеза се разбира творческо научно предположение за структурата на обектите; за характера и същността на връзката между изучаваните явления и факторите, детерминиращи тези връзки; за закономерностите на педагогическия процес; предположение, изказано във форма, която прави възможна емпиричната проверка на истинността му. Хипотезата конкретизира целта на изследването и е главният методологически инструмент, олицетворение на вътрешната логика на изследването. Методологическата роля на хипотезата се проявява в това, че тя е свързващо звено между теоретичната концепция и методиката на изследването, което помага да се отделят факторите, нужни за решаването на проблема. Тя изпълнява насочваща функция в целия изследователски процес, предопределя действията на изследователя.

В специалната литература се дават най-различни **класификации на хипотезите**.

В зависимост от характера си хипотезите се делят на *гносеологични (теоретико-познавателни)* и *прагматични (емпирични)*, *индуктивни* и *дедуктивни*. В зависимост от мястото си в изследването - на *основни* и *неосновни*, *работни (временни)* и *научни*. В зависимост от вида на предположението - *революционизираща* и *хипотеза - модификация*. Разглеждат се и *линейна* и *разклонена хипотези*, *единична* и *система от свързани хипотези*

(множественна), *антецедентна и консеквентна (основна и подчинена), първична и вторична (след опровергаване на първичната) хипотези.*

Много популярно е делението на хипотезите на описателна, обяснителна и прогностична, което ще разгледаме по-подробно.

Описателната хипотеза е описание на структурата на обекта в количествено отношение. Срещат се варианти: по-голяма или по-малка част на даден елемент, точна количествена характеристика на частта, ранжиране на интересуващите ни признаци. Като правило проверката ѝ не изисква активно въздействие върху обекта.

Обяснителна хипотеза (хипотеза за корелация) е тази, която разкрива каузална връзка между условия и резултат - защо така, а не иначе, какви фактори определят това, а не друго съотношение на данните. Проверката ѝ най-често става чрез констатиращо изследване. Особен вид е нулевата хипотеза - хипотеза за липсата на връзка.

Прогностичната хипотеза разкрива тенденции, закономерности, свързани с бъдещето, формулира условия, при които предварително уточнени резултати ще бъдат постигнати. Проверката ѝ най-често става чрез експеримент.

Към хипотезите в изследването се отправят редица **изисквания**, най-важните от които са следните:

1. Да не е в противоречие с факти, методологически принципи и вече доказани теории. Да е правдоподобна и логична (изводът да следва от предпоставките).

2. Да е операционализируема, да дава възможност за проверка чрез емпирични методи. Да е доказуема. В педагогическото изследване хипотезите се проверяват чрез частни типични случаи; косвено, чрез следствия от промеждутъчни факти; проверката винаги е само частична, относителна.

3. Формулировката на хипотезата да е проста по строеж и да не съдържа ценностни съждения.

4. Да е формулирана съвсем определено и точно (граници).

5. Да не включва понятия, които не са емпирически интерпретирани и уточнени, в противен случай тя е непроверяема. Колкото по-разчленени и определени са термините, в които се формулира хипотезата, толкова по-трудно и същевременно по-значимо е предвиждането.

6. Формулировката на хипотезата да е под формата на утвърдително или на имплицативно (релация) съждение - "Ако... то..." Така да е формулирана, че да може лесно да се вземе недвусмислено решение за потвърждение или отхвърляне.

7. Да дава интерсубективна възможност за контрол.

8. Да е най-простият и очевиден отговор на породения я въпрос.

1.5.2. РАЗРАБОТВАНЕ НА МЕТОДИКА НА ИЗСЛЕДВАНЕТО

Разработването на методиката е възлов момент в изследването и включва отговор на въпросите: къде, кога, какво, от кого, как ще се изследва? Определят се **обектите**, които ще се изследват (идеален - генералната съвкупност - и реален - извадката); начинът на изследване и обработка на материалите (**методите**); **техниката** на всеки метод (начинът на приложение, в зависимост от особеностите на обекта); **инструментариумът** (съвкупността от специални документи и апарати - анкетни карти, протоколи, въпросници, бланки, методически материали и прочие, с помощта на които се реализират технически методи на изследване и се осъществява сборът и обработката на информация).

Изборът на вариант на методиката зависи освен от концепцията на изследването и от условията, в които се провежда, времето, с което разполага изследователят, и разбира се от неговите познания.

Методиката на изследването се изпробва - т.нар. *пилотаж (пилотажно изследване)* - в малка извадка с цел да се провери качеството на инструментариума, техниката, моделът за статистическа обработка на данните, моделът на емпиричен и теоретичен анализ и обяснение на резултатите. След като се внесат необходимите изменения и изследователят се убеди в качествата на методиката, коригираният инструментариум се отпечатва в необходимия тираж и изследването може да се проведе.

Качествата на методиката, които са предмет на оценка, са нейната рационалност, достатъчност (обхват на необходимата информация), адекватност на предмета, целта, задачите и хипотезите на изследването.

При подбора на методите изследователят се съобразява с редица **изисквания**, които са с различна степен на "тежест". Най-важните изисквания са методът да е обективен, надежден и валиден (освен тях съществуват и други, с които ще се запознаем впоследствие).

Един метод се нарича **обективен** ако изследваният признак се установява еднозначно, т.е. ако резултатите са независими от личността на изследователя.[18,22-23 и др.] Обективността на метода се характеризира и чрез термина "стандартност на процедурата", който изразява възможността всяко изследване на отделен обект да става по еднакъв начин. Това се постига чрез: ясна инструкция за изследваните лица и за изследователя от страна на автора на метода, ясен ключ - начин на интерпретация на резултатите.

Под **надеждност (постоянство, точност)** се разбира постоянството, устойчивостта на резултатите, получавани чрез метода, точността на измерването, възпроизводимостта на резултатите от изследването, повторено при идентични условия.[22,22-35 и др.] Надеждността на метода има две характеристики:

Устойчивост (точност) - определя се от отсъствието на случайни грешки (тези грешки, които при повторно измерване варират около точното

значение). Дава представа за еднозначността на информацията, получава-на чрез метода. Зависи от чувствителността на обекта и скалата.

Правилност - отсъствие на систематически грешки (грешки, които при повторно изследване остават постоянни).

Надеждността на всеки метод се проверява по следните линии: (1). външен контрол на надеждността (по отношение на момента на изследване-то, по отношение на ситуацията, по отношение на инструментариума и про-цедурата на изследването, по отношение на изследователите). (2). Вътре-шен контрол на надеждността (изучаване на разпределението на единичен признак в извадката; съпоставяне на разпределението на различни призна-ци в извадката; изследване на разпределението на признака в различни по-дизвадки, които са определени случайно).

Валидността (адекватност, обоснованост) показва в каква степен да-ден метод измерва действително това, което трябва да се измери. [*Пак там*] Един метод е валиден, когато е адекватен на проблема на изследва-нето, когато приложението му е оправдано. Ясно е, че това е най-важната характеристика на метода.

Валидността на един метод се доказва в три насоки: конструктивна (кон-цептуална, теоретична, съдържателна) валидност; емпирична (критериална, еталонна) валидност; диагностична (конкурентна) валидност.

Формиране на извадка и групи за изследването.

Педагогическото изследване се провежда върху масови обекти. Това почти винаги води до статистическа процедура.

Основни понятия. Цялото множество от елементи, имащи някаква об-ща, точно определена и интересуваша ни характеристика (свойство), се на-рича **генерална съвкупност (популация, универсум)**. Предмет на изс-ледване са признаците и свойствата на генералната съвкупност, а не сама-та тя.

Генералната съвкупност може да е крайна и безкрайна. Крайната има ясни съдържателни, времеви и пространствени граници.

Тази част от генералната съвкупност, която подлежи на непосредстве-но изучаване, се нарича **извадка**, а когато изследването е свързано с необ-ходимост от контрол на резултатите, установяване на каузални и корелатив-ни връзки, извадката се дели на **групи**.

Представителност (репрезентативност) на извадката. Под предста-вителност се разбира способността на извадката да отразява особеностите на генералната съвкупност. Тя е **количествена** (статистическа - зависи от отношението обем на извадката - обем на генералната съвкупност) и **качес-твена**. Прието е в педагогическите изследвания една извадка да се нарича **малка** ако е до 30 единици, **средна**, когато е 30-120 ед. и **голяма** - когато е над 120 ед. Качествената репрезентативност се отнася до съответствието на структурите на извадката и генералната съвкупност. Гарантира се в

пълна степен единствено от квотната извадка, чиято структура е предварително конструирана според структурата на генералната съвкупност - по квоти, свързани с разпределението на даден признак - пол, възраст, етнически произход и др. При квотните извадки, структурирани по два признака са достатъчни около 450-500 единици за репрезентативно изследване в наши условия.

Експерименталната част не е задължителна за всяка тема. Когато има такава част, да е съобразена със следните лимити:

- **бакалавърска теза** - в малка извадка (до 20-30 единици) или само резултати от пробни изследвания и изследване на единични случаи (case study), чрез които се илюстрира тезата. Статистическата обработка да е на ниво алтернативен и вариационен анализ.
- **магистърска теза** - в средна извадка (30-100 единици). Да се доказва аргументирано тезата. Статистическата обработка да включва освен алтернативен и вариационен анализ, но и корелационен анализ и проверка на статистически хипотези за зависимости (например чрез t-тест на Стюдънт, F-тест, проверка на нормалността на разпределението и др.).

1.5.3. ОРГАНИЗАЦИЯ НА ИЗСЛЕДВАНЕТО

Организацията на едно изследване включва планиране и контрол.

Планирането на изследването е обоснован избор на оптимална структура на изследователския процес, даваща възможност за достатъчна обективност и надеждност.

Планирането на изследването включва: (1). Постановка на задачата. (2). Избор на независими и зависими променливи (променен от експериментатора фактор и отклик). (3). Избор на нива (категории) на тези променливи. (4). Избор на нерелевантни фактори. (5). Разработване на изследователски план - едномерен и многомерен (според броя на зависимите и независимите променливи). (6). Уточняване на обема на извадката и необходимото число наблюдения (брой групи). (7). Формиране на групи. Осигуряване на еквивалентност на групите (в някаква степен). (8). Разработване на модел за статистически анализ.

В литературата са описани десетки изследователски планове, всеки от които се прилага в определен случай. Подробно изложение може да се намери в: [8; 9; 14; 20; 37; 38; 40 и др.]

Разработени са изследователски планове за една и повече променливи, които се контролират от изследователя. Ще представим само някои от тези с една променлива.

Доекспериментални планове с една променлива. (1). *Изследване на единичен случай* - работи се в една група, въвежда се експерименталното събитие и след това се провежда заключително измерване. (2). *План с предварително и заключително тестиране на една група* - същото, но в началото има регистрация на изходното ниво. (3). *Сравнение на статични групи (прост опит)* - работи се с две групи, като първата следва модела на (1), а втората, произволно избрана служи за “контрол” едновременно заключително тестиране.

Това са планове, които не са експериментални в истинския смисъл на думата. Липсва базата за сравнение - еквивалентността на групите. Такива изследвания са с научна ценност дотолкова, доколкото служат за изпробване на някаква идея (при опитната работа на учителите). На такава основа е некоректно да се говори за научен резултат.

Истински експериментални планове с една променлива. Тези планове са фундаментът на съвременната наука. Само спазването на условията им гарантира достоверен научен резултат. Основата на всички е групирането на изследваните обекти в *еквивалентни групи* (изравнени по възможности - среден успех, IQ, резултати от тестиране и пр.), като в качеството на контролна група могат да се взимат данни от методики, които са нормирани за определена популация. Особен случай представляват плановете, в които варира само една променлива и присъства в експерименталната, а не присъства в контролната група. Такъв план се нарича двустойностен (дихотомичен), “нула-единичен” или план “всичко или нищо” (all-or-nothing-type).

Същинските експериментални планове са три типа:

(1). *Основен експериментален план с две групи* - експериментална (ЕГ) и контролна (КГ). Едновременно се прави входно тестиране в двете групи; в ЕГ се въвежда експерименталното събитие, в КГ - не; едновременно се прави изходно тестиране в двете групи.

ЕГ:	Вх.Тест	Експ.	Изх.Тест
КГ:	Вх.Тест		Изх.Тест

(2). *План на Соломон за четири групи*: две са ЕГ и две - КГ. Входящ тест се прави само на едната ЕГ и на едната КГ. Заключителният тест се прави едновременно на четирите групи. Експерименталното събитие се въвежда в двете ЕГ. Това е съвършен план, даващ възможност за доказване на експерименталния ефект, за анализ на естественото развитие, за регистриране на ефекта от предварителното тестиране.

ЕГ:	Вх.Тест	Експ.	Изх.Тест
КГ:	Вх.Тест		Изх.Тест
ЕГ:		Експ.	Изх.Тест
КГ:			Изх.Тест

(3). *План с контролна група и тестиране само след въздействието* - провежда се с ЕГ и КГ, но вместо входящ тест се вземат резултатите от осигуряването на еквивалентност на групите (най-често чрез тестове за интелигентност или поне среден успех на класа). Прилага се при малки деца, при експериментиране със съвсем ново учебно съдържание, при деликатни, интимни теми.

Квaziекспериментални планове с една променлива

Обосновани и въведени в практиката от Д.Кемпбъл [20]. Отнасят се за случаите, в които не може да се приложат истинските експериментални планове - липсва възможност за рандомизация (малко училище, малко класове и т.н.) По своите познавателни и доказателствени възможности отстъпват на истинските, но при правилно построена процедура и организация ги доближават по ефективност. Най-често прилаганите са:

План с неекивалентна контролна група. Прилага се при невъзможност да се реализира план с еквивалентни групи. Изводите на негова основа са с по-малка валидност от тези на основния изследователски план.

План с времеви серии. Включва серия от периодични измервания преди и след експерименталното събитие. Според резултатите I_{1p} - I_{3p} се предвижда развитието на резултатите I_{1k} - I_{2k} и т.н. Ако тези предвиждания не се потвърдят след въвеждане на експерименталното събитие X , налице е ефект от него.

I_{1p}	I_{2p}	I_{3p}	X	I_{1k}	I_{2k}	I_{3k}
----------	----------	----------	-----	----------	----------	----------

План с предварително и заключително тестиране на различни групи. Едната група се тестира преди, а другата - след експерименталното събитие. При рандомизация по двойки (разделяне на цялата извадка на близки по характеристики двойки) може да се приложи само за един клас.

ЕГ: Р	I_{1p}	X
ЕГ: Р	X	I_{2k}
КГ: Р	I_{2p}	
КГ: Р		I_{4k}

Контрол на изследователския процес. Без контрол и самоконтрол трудно може да се завърши една работа в определения срок и при определените ресурси. затова е необходимо да се планират 3-4 проверки (примерно на около 25% от времето) и да се направи отчет (самоотчет) за това, дали се спазват графикът и бюджетът на времето. Трябва да се предвиди и проверка откъм съдържателната страна на изследването - дали се прави точно това, което трябва. Планът за проверките трябва да е свързан с научния ръководител и да се контролира от него.

1.6. ПРОВЕЖДАНЕ НА ИЗСЛЕДВАНЕТО

След като се разработи в детайли проектът на изследването, идва време за неговото провеждане. То се предхожда от подготвителна работа, изразяваща се в:

1.*Подготовка на обектите на изследване:* запознаване на изследователя или тези, които ще му помогнат при реализацията на изследването, с респондентите, разясняване на целта и задачите (ако има нужда от това), агитационна и рекламна работа.

2.*Подготовка на условията на изследването* - уточняване на точния час, място и пр. на изследването с всяка група.

3.*Подготовка на материално-техническата база* - инструментариум, финансови въпроси, оборудване, транспорт, документи и т.н.

4.*Подготовка на изследователската група* - подбор на изпълнителите (какви, колко, кои), специална подготовка (запознаване с целите, задачите, инструментариума, техниката и т.н.), мотивиране на дейността им, тренировка, разпределение по обектите на изследването.

5.*Същинско провеждане на изследването:* проверка и контрол на изпълнението на методиката - стандартност, точност; контрол на обектите; контрол на работите, които се извършват. Самото поведение на изследователя на полето на експеримента трябва да се съобразява с принципите за обективност, коректност, контактност и ненадрапчивост.

2. ПОДГОТОВКА НА РЪКОПИСА

Всеки автор е свободен да прави това в последователността, която му се струва най-рационална. Но определена логическа схема съществува и тя произтича от една особеност на научната литература - че към писане се пристъпва чак след като се разполага с всички необходими материали.

2.1. ПЛАНИРАНЕ НА РЪКОПИСА

Първата част от подготовката на една дипломна работа е свързана с планирането на ръкописа. Тя включва преди всичко определяне на **целта, обема, формата** на труда. При този тип съчинения те са предварително зададени и авторът не може да варира особено. Те са завършващ етап от научно изследване, провеждано за получаване на някаква образователна степен или научно звание. Оформят се според изискванията на съответното звено, където се представят.

*Изискванията към **обема** са следните:*

- **бакалавърска теза** - да е ограничен до 70 стандартни страници с отклонения от 15% (60-80 стр.) Една стандартна машинописна страница е 1800 знака (30 реда на 60 знака на ред).
- **магистърска теза** - до 100 машинописен текст, като се допускат отклонения от 70 до 130 стр.

В САЩ и в някои страни от Западна Европа е възприето обемът да се задава в думи. Нормативът за една на една магистърска теза е 30,000 думи в зависимост от темата, а на бакалавърската - 20,000 думи. Според особеностите на българския език *една стандартна страница съдържа средно 300 думи.*

При планирането на ръкописа авторът трябва да се съобрази с това, че текстът е предназначен за високо квалифицирани специалисти и трябва да е строго научен. Критериите за оценка на качествата му също са фиксирани и ще бъдат изложени по-нататък.

2.2. ПОДГОТОВКА НА МАТЕРИАЛИТЕ

Включва: подбор, групиране на материалите според структурата на ръкописа; съкращаване на материалите до необходимите и достатъчните; подготовка на илюстрациите (таблицы, графики, примери).

2.3. КОНСТРУИРАНЕ НА РЪКОПИСА

Започва с написване на отделни **фрагменти** от текста според степента на подготвеност на материала. Едновременно се прави **рубрикация** - деление на текста на логически елементи и озаглавяването им. По този начин текстът се **структурира**. Има два **варианта**: (а). десетична структура (използва се при по-дробна структура - глава, параграф, точка и т.н. (1.), (1.1.), (1.1.1.)). Препоръчва се да не се надхвърлят 4 знака; (б). традиционна структура (при по-малко дробна структура - глава (I), параграф (1), точка (а)).

Следва: разработването на два-три варианта на **разположение** на фрагментите (за да се направи това, трябва да се пише само от едната страна на листите, ако не се работи на компютър); сравняване на вариантите и **избор** на оптималния; монтаж, слепване на фрагментите в **първи вариант** на ръкописа.

2.4. АНАЛИЗ И ОБРАБОТКА НА РЪКОПИСА

Става в следния ред:

1. Обща оценка на структурата - логичност, последователност, разчленение.
2. Проверка на заглавията на частите (правило: названието на главите да съответства на темата и да не излиза извън рамките ѝ, съдържанието на главите да изчерпва темата; респективно същото се отнася и за всички по-низши раздели).
3. Проверка на дефинициите и формулировките.
4. Уточняване на цитатите, библиографията, илюстрациите.
5. Редактиране на текста - правилност, стилово единство, отстраняване на всичко излишно, проверка на ортографията и пунктуацията.
6. Проверка от странични лица - специалисти и неспециалисти.

2.5. ПЕЧАТАНЕ НА РЪКОПИСА

Първият вариант е за предпочитане да се печати лично от автора или под негова диктовка на пишеща машина или на компютър, тъй като в момента може да възникнат идеи за по-добър вариант. Следва второ редактиране - последни уточнения и препечатване на ръкописа - лично или от друго лице (всички бележки до беловата се правят с друг цвят и чрез коректурни знаци) [33; 35]

3. СТРУКТУРА НА ТЕКСТА

Тук ще представим общата (идеална) структура на една дипломна работа. Най-общо това е писмена работа с подчертано текстов характер, с източников характер (съдържат много цитати и бележки), с работен характер (много факти и данни) .

Една дипломна работа обикновено съдържа две глави (приблизително равни по обем), от които едната е посветена на постановката на проблема в литературата и практиката, а втората съдържа програмата на изследването и получените от автора резултати (експериментална част) и техния анализ и обсъждане (при някои теми - методическа част). Текстът да включва още съдържание, увод, заключение (изводи и препоръки), цитирана литература, приложения.

3.1. ЗАГЛАВИЕ

Формулировката на сполучливо заглавие има много голямо значение за целия ръкопис. То привлича вниманието на читателя, по него той взема решение за четене. Затова и към него се отправят доста **изисквания**: да е изразително и оригинално, да засяга само същността на темата, да е пределно кратко и просто по конструкция. Ако последното трудно може да се постигне, по-добре е да се съчетае с подзаглавие, което допълва и доразвива основното. Заглавието трябва да е максимално информативно - да дава представа за съдържанието на труда, за основната идея, по възможност и за приноса на автора. Не се препоръчва в него да има формули, цифри, многословни, трудни за разчитане думи (ако е възможно).

Работата по него започва още с определянето на темата на изследването, но на окончателния вариант авторът се спира чак преди отпечатването на труда. През цялото останало време има работно заглавие, което непрекъснато се уточнява. Можем да препоръчаме написването на няколко формулировки на заглавието и вземането на крайното решение след консултация.

3.2. ТИТУЛНА СТРАНИЦА

Титулната (заглавна) страница задължително съдържа (отгоре надолу на листа): название на учебното заведение; факултет, катедра; име, презиме и фамилия на автора; тема (изписва се заглавието на труда); данни

за научния ръководител (титли и звания, име и фамилия); място и година на издаване. Следва примерен вариант.

ШУМЕНСКИ УНИВЕРСИТЕТ	
ПЕДАГОГИЧЕСКИ ФАКУЛТЕТ	
КАТЕДРА „ПЕДАГОГИКА“	
 ДИПЛОМНА РАБОТА	
 на тема:	
Директорът - образователен ръководител, мениджър и лидер	
Дипломант	Научен ръководител
Специалност	
фак. №	
 Шумен, 1998	

3.3. СЪДЪРЖАНИЕ

Съдържанието обикновено е в началото, непосредствено след титулната (заглавната) страница. Понякога, главно от технически съображения, то се поставя в края.

Предназначението на съдържанието е да ориентира читателя, да облекчи търсенето на необходимите материали. То трябва да разкрива структурата на работата и взаимоподчинеността на отделните ѝ части. Всички

заглавия на отделните глави и параграфи трябва да са като в текста. Съкращения или други редакции не се позволяват.

Казаното по отношение на структурата не бива да се разбира като догма. Ако тя е много дробна, не само се допуска, но и е необходимо в съдържанието да се отразят само главите и параграфите.

В съдържанието се отбелязва страницата, на която започва текстът по дадена рубрика.

Важно е да се знае също, че някои елементи на труда - увод, изводи и препоръки, заключение, литература, приложения, указатели не се номерират (нулеви глави).

3.4. УВОД

Уводът е въвеждащият раздел на основния текст, органична негова част, но не се включва в номерацията. Целта му е в границите на около 5-6% от текста да даде необходимата информация за ориентировка в работата, да запознае читателя с историята или същността на въпроса, разгърнато изложение на който е съдържанието на дипломната работа.

Уводът е насочен към читателя. В този смисъл се казва: "Уводът е за читателя, заключението - за темата." Основните функции на увода са две - да създаде представа за труда и да предизвика интерес. Затова той трябва да е написан ефектно.

Обикновено уводът се пише в следния ред:

1. *Обосновава се темата* - какви практически, теоретични и евентуално други съображения има за поставянето ѝ, в какво се състои нейната актуалност, какви мотиви са накарали автора да се заеме с нея.

2. *Определят се границите на изследването* - място сред другите сродни проблеми или в рамките на по-широка проблематика. Трябва да се докаже правото на самостоятелно разглеждане.

3. *Посочват се целите на изследването*. Те трябва да отразяват същността на изследователската работа, да са конкретни и определени. Трябва да са ясно отделени теоретичните и приложни цели. Желателно е да се представят като съвкупност от задачи.

4. *Разкрива се структурата на труда*, но без дублиране нито на изводите, нито на заключението.

5. В края на увода авторът може да изрази своята *благодарност* за сътрудничеството на други лица, помогнали при разработването на тезата, преди всичко на научния ръководител.

В увода не е необходимо широко изложение на това, което ще се говори по-нататък в текста. Той трябва да е кратък, лаконичен, логически правилен и психологически мотивиран. Не е прието да се цитират много автори,

както и да се влиза в полемика с някого - с автор, читател, ръководител и т.н. Съдържанието и тонът на увода трябва да показват, че авторът има оправдано самочувствие във връзка с темата.

Уводът се пише през цялото време на създаването на труда. В началото той съществува като тезисна разработка, а окончателно се написва, след като вече работата е завършена напълно.

3.5. ПОСТАНОВКА НА ПРОБЛЕМА

В тази глава се прави поаспектен критичен анализ на всичко свързано с проблема - търсения, автори, хронология, тематика, постижения, слабости, тенденции (литературен обзор) и същия критичен анализ на педагогическата практика. И литературният обзор, и анализът на практиката трябва да обхванат само тези трудове или този педагогически опит, който има пряко отношение към темата.

3.5.1. ИНФОРМАЦИОННО ОСИГУРЯВАНЕ НА ДИПЛОМНАТА РАБОТА

Умственият труд винаги, независимо от неговата форма, е свързан с търсенето на информация. Умението да се открие и използва необходимата информация е алфата и омегата на изследователския труд, условие за качество и продуктивност. С тази дейност авторът е зает през цялото време, като най-интензивно е то през етапа на формирането на концепцията.

Търсенето на информация за изследването зависи от някои предпоставки: обективни - обем, вид, трудност на изследването, време, достъп до източници и т.н. и субективни: способности, равнище на знания и опит и пр.

Търсенето на информация се основава на следните принципи: да е целенасочено и системно; да се поставя винаги на преден план бързината на получаване на информация; да се използват информационните услуги на библиотеките.

Типична грешка е, че някои автори се опитват да обхванат цялата световна информация. Това е непосилно и практически невъзможно. Това е и опасно - информацията за чуждата работа поглъща времето и силите, подтиска собственото творчество. Ситуацията се описва като "вектор на инерцията".

Информационното осигуряване на изследването има две съдържателни страни - проучване на литературата и на педагогическата практика.

3.5.1.1.Проучване на литературните източници

Съществуват множество документални източници на информация:

Първични: публикувани (непериодични и периодични) и непубликувани (отчети, дисертации, дипломни работи, ръкописи и др.);

Вторични: информационни издания (реферативни журнали, сигнална информация, експрес-информация, обзори), справочна литература (енциклопедии, справочници, речници), каталози (азбучен, систематичен, предметен), картотеки, библиографски указатели.

Самият **алгоритъм за търсене на информация**, заложен в литературните източници, включва:

1. Определяне на типа на източниците - програмни и нормативни, фундаментални, публикации в текущия печат, научно-популярна литература, хudoжествена литература.

2. Определяне на хронологичния обхват - най-нова литература, за определен исторически етап или за произволен етап.

3. Определяне на географския и езиковия обхват - българска или българска и на друг език.

4. Определяне на вида на библиографията - кратка (основната и най-новата литература) или разширена.

5. Съставяне на библиографската справка: проучване на библиографията в специалната литература и в личната библиотека, работа с каталозите в достъпните библиотеки.

6. Уточняване и допълване на библиографията чрез вторични източници.

7. Картотекиране.

8. Търсене и преглед на литературата.

Четене на научна литература

Четенето на научна литература се отличава от четенето, извършвано за удоволствие. Това е вид труд за учения. При него има определена последователност:

Предварително (бързо, класифициращо) четене. Има за цел определянето на ценността на публикацията. Включва запознаване с автор, заглавие, време на издаване, анотация, увод, съдържание, заключение. Взема се решение, дали ще се продължи с четенето и какви бележки ще се правят.

Курсорно (бегло, подборно) четене. Преглежда се текстът и се отбелязват интересните и важни неща - понятия, определения, правила, факти и т.н., които при повторно четене се подлагат на анализ. Съществуват различни техники на четене - вертикално преглеждане, "слалом", "бомбонен метод". [За повече информация виж: 34].

Основно (проучвателно) четене. Усвояване на текста, осмисляне на авторската позиция и логика.

Същественото, което трябва да се запомни, е, че всички източници се четат класифициращо, много от тях - курсорно и малко - основно. Това правило е едно от главните за учения. То произтича от умението му да оцени литературата. Второто правило е да се чете целенасочено, с ползване на справочния апарат и третото - да се фиксира всичко полезно.

3.5.1.2. Водене на записки

Записките разтоварват паметта и документират прочетеното. Без воденето им, класификацията и работата върху тях научният процес е неефективен и в съвременни условия трудно въобразим.

Записките могат да бъдат няколко *вида*: неаналитични - библиографско описание на обработена книга; извадки; списък на страниците (фрагментите) подлежащи на копиране; коментари и надписи върху текстове от личната библиотека; списък на страниците, съдържащи определени материали и др. и аналитични - оценъчни записки, план, тезиси, конспект (обикновен тестов, формализиран, въпросно-отговорен, графически, тематичен, план-конспект, хронологичен и т.н.), речник на термините и понятията и др.

Съществуват *правила за водене на записки*: да се водят записки за всеки прочетен източник; в момента на четенето; винаги да се отбелязва източникът и датата; да се записват всички свои мисли, възникнали при четенето; записът да е лаконичен, чрез съкращения, символи, sigli; записките да са структурирани и прегледни, да са отделени заглавията, точките, смислоносещите думи; да се ползват само един-два формата на листовите; записките да са възможно най-стандартизирани; да се води запис само от едната страна на листа и на отделни листи, а не в тетрадка; всеки фрагмент да е на самостоятелен лист; да не се съхраняват много писмени материали, периодично да се изчистват непотребните записки.

Записките трябва да се регистрират, подредят и съхраняват. За това има много начини. Най-популярни са стоящите (класьори, картотека) и лежащи системи (папки, пликове, кутии). При всички случаи, обаче, материалите трябва да бъдат групирани тематично по отделните съдържателни и процедурни моменти на изследването.

3.5.1.3. Проучване на педагогическата практика

Проучването на педагогическия опит на учителите е извънредно важно, тъй като той се съпоставя с теоретичните схващания и в противоречие с тях се търси проблемната област, която насочва и самото изследване. Еднакво рисковано е и да се надценяват, и да се пренебрегват литературна-

та или практиката като източници на информация. Те просто трябва да се съчетават.

Под *педагогически опит* се разбира в широк смисъл практическата педагогическа дейност и резултата от нея, изразяващ се в качеството на личността на ученика, а в тесен смисъл - съвкупността от професионални знания и умения, майсторството на педагога, реализирано в педагогическия процес [10].

Педагогическият опит може да бъде:

По качество: челен, положителен, ефективен, неефективен, рационален, нерационален, отрицателен (остарял, изоставащ, негативен, грешен).

По мащаб: единичен и типичен, индивидуален и групов.

По новост: творчески (новаторски) и репродуктивен.

На изследване и анализ се подлага изцяло съществуващата практика, педагогическият опит се класифицира и описва. Особено внимание следва да се отдели на челния педагогически опит - нов, по-ефективен опит по определени показатели, в сравнение с общоизвестния. Най-често противоречието, основа на проблема, е между поне два от следните елементи: теория-челен педагогически опит - типичен опит.

Критериите за челен педагогически опит са неговата новост; съответствие с тенденциите на общественото развитие и на науката; високите учебно-възпитателни резултати според изискванията на учебната програма; постоянството на тези резултати поне за 2-3 години; оптималността и ефективността при нормално натоварване на учители, ученици, ръководители, масовост и т.н. [Пак там]

Изискванията към анализа на литературата и на педагогическия опит са: да се съблюдават методологическите принципи и норми, характерни за педагогическата наука; да се застъпва историческият и сравнителният аспект при постановката и изясняването на проблема; да личи собственото критично отношение на автора; да се прави чрез достатъчен по обхват и равнище материал - да са включени най-значителните теоретични разработки, да се познават трудовете на най-авторитетните автори; да се познава не само родният, но и световният изследователски опит.

3.5.2. ИЗИСКВАНИЯ КЪМ СЪДЪРЖАНИЕТО, СТРУКТУРАТА И СТИЛА

В *литературния обзор* на дипломната работа се съчетават елементи на други литературни жанрове. Ето защо, ще дадем накратко сведения за тези от тях, които се използват при написването му.

Реферат. Съкратено изложение на съдържанието на едно произведение с главните фактически сведения и изводи. Основно се отговаря на въп-

роса, какво се съдържа в труда. Текстът е кратък, сбит и в него трябва да личи авторовата позиция.

Обзор. Съществуват две разновидности: (а). реферативен - кратко съобщение за съдържанието на някакви научни трудове за определен период или по определена тема; (б). аналитичен - включва обобщение на литературни данни, оценка, аргументирана прогноза за развитието на проблема и решенията му и т.н.

Има няколко **подхода** при написването на тази глава, особено при литературния обзор:

1. **Индуктивен** - анализират се определен брой литературни източници или факти от педагогическата практика и се прави обобщение.

2. **Дедуктивен** - проблемът се разработва като се върви от общото към частното (напр. активност → активност в ученето → активност в урока → активност в урока в началното училище. Най-често се върви от теорията (закономерност, тенденция, принцип, правило) към практиката (факти, събития и др.)

3. **Хронологически** - анализ на последователното развитие на науката и практиката.

3.5.3. УТОЧНЯВАНЕ НА ПОНЯТИЙНО-ТЕРМИНОЛОГИЧНАТА СИСТЕМА

Понятието е материализация на знанията, в какъвто вид то става социална ценност, елемент на културата, основа на прогреса на човечеството. то е форма на движение, способ на функциониране, апарат на мисленето, а също и отражение на всеобщото, на същността на нещата, възпроизвежда не на реалните връзки и отношения.

Научното понятие е концентрация на човешкия опит, най-важното средство за ориентация в масата единични явления и процеси, то обективизира знанието, прави го независимо от субекта на познание.

Концентрирано изражение на понятието е терминът, а чрез определението (дефиницията) се уточнява неговото значение. В определението понятието се представя като конюнкция на два предиката, представящи рода и видовото отличие, или както звучи това в латинския израз: *“per genus proximus et differentia specifica* (чрез най-близкия род и специфичната разлика)“.

Научната терминология носи белезите на естествения език (многозначност, експресивност, подвижност, обществено-историческа обусловеност и др.) и на изкуствените езици (близка е до абстрактната символика). Тя е органична съставка на науката. Научният език се характеризира с тенденция към еднозначност, автономност, конвенционалност, развитие, модалност, експресивност и силна зависимост от живите езици.[32]

Терминологията на педагогиката, както и на много други науки е многозначна (полисемна) - всеки термин има най-често много значения и това от една страна ограничава точността на научния обмен, а от друга превръща научната дискусия в творчески акт.

Съществува общонаучна закономерност - степен на общност, стабилност и систематизация на понятийния апарат на научното познание определя степента на еднозначност на терминологията. [28]

Към характерните черти на педагогическата терминология спадат и: синонимията (за едно понятие се срещат повече от един термин), битовият характер на много термини (най-широко се използва в живота и в литературата), многословността на термините (някои от тях се изразяват не с една, а с множество думи).

Всичко това налага понятийният апарат на изследването да бъде уточнен от гледна точка на **принципите** за:

Аспектна чистота - строгост на приложението на аспекта, в който се интерпретира понятието и еднозначност през целия изследователски процес;

Предметна определеност - строго ограничаване на съдържанието на понятията и всеки термин да означава едно понятие. [15]

Процедурата на уточняването на смисъла на понятията се нарича **интерпретация**. Всички понятия, които се употребяват в конкретното изследване, трябва да бъдат интерпретирани.

Интерпретацията на понятията е от няколко **вида**, които са съответно и **етапи**. [12; 36; 40; 44]

1. Теоретична (концептуална) интерпретация - теоретично уточняване на понятието, конститутивно и контекстуално дефиниране, реконструиране на понятието в система от термини с по-малка общност, влизащи в дефиницията на експлицираното понятие (т.н. "понятия-интерпретанти"). Най-добри резултати се постигат с прилагането на техниката на "разгърнатата дефиниция" - поясняване на всяка дума и израз от основната дефиниция.

2. Емпирична интерпретация (декомпозиране, операционализиране на понятията) - превод на понятията-интерпретанти в "междинни понятия", променливи, признаци, показатели, индикатори. Крайната цел на действията е операционалната дефиниция на понятието - свързана мрежа от индикатори.

Цялата теория, свързана с предмета на изследването, може да се представя като система от **конструкти** (номологична мрежа) - понятия, свързани с нея. Конструктът е обект, определен чрез операционализирани свойства и техните отношения. Цел на операционализацията е системата от указания за това, как съответната променлива може да бъде измерена.

3. Квантификация - образуване на индекси и на система от операции, с чиято помощ може да се измерят емпиричните признаци на понятието.

Както вече посочихме, всички основни понятия и техните термини в изследването трябва да бъдат интерпретирани. Горната схема се отнася за емпиричното изследване, в теоретичното тя ще бъде малко видоизменена. И в двата случая обаче тя е задължителна. При това трябва да се помни, че понятията не се интерпретират сами за себе си, а в рамките на определена понятийна схема, така че интерпретацията трябва да се прави паралелно.

3.5.4. ПРОГРАМА НА ИЗСЛЕДВАНЕТО

В края на тази глава се излага програмата на изследването.

Тя включва на първо място изложението на конкретните **научни въпроси**, които авторът си поставя, и **хипотезите**, които се подлагат на проверка в изследването.

Втората част от текста в този раздел е свързана с обосновката на **променливите, критериите, показателите и индикаторите** - емпиричният модел на изследваното явление.

3.6. АНАЛИЗ И ОБСЪЖДАНЕ НА РЕЗУЛТАТИТЕ

Тази част от научният труд започва с параграф, в който са изложени **методологическите основания на изследването**. Описват се:

➤ **емпиричните обекти (извадката)**: обем, контролни показатели, количествена репрезентативност; вид на извадката, качествена репрезентативност; начин на отбор на елементите в извадката; начин на осигуряване на еквивалентност на групите. Обосновава се изборът на автора - защо именно тези са изследваните елементи.

➤ **методиката**: диагностични методи (основни и допълнителни), инструментариум, начин на оценяване (ключ), техника (начинът на приложение на методите, съобразно с особеностите на обекта), модел за количествена обработка на данните; условията, в които се провежда изследването; организацията на изследването; продължителността на изследването; как е проведен пилотажът на методиката; как е контролирана за обективност, надеждност и валидност.

Пълнотата на описание на методиката зависи от това, дали е известна и заимствана (тогава не се описва подробно), модифицирана или създадена от автора (новостта трябва да се посочи детайлно).

При всички случаи, авторът трябва да помни четири **правила**:

1. Методиката трябва така да се опише, че всеки читател-професионалист да е в състояние да повтори изследването.

2. Всеки неин елемент трябва да се обоснове.

3. Този параграф не е голям по обем (не повече от 5-10% от целия труд).

4. Инструментариумът трябва да се даде в текста - или тук, в този раздел, или като приложение, ако е много обемист.

Собствените резултати и техният анализ трябва да съставят не повече от 50% от обема на дипломната работа. Формата на изложение се определя от автора и никакви стандарти не се предпоставят.

Срещат се **два варианта**:

1. изложение на резултатите и след това анализ;
2. обединението им в едно - паралелно излагане.

Трябва само да се спазват някои важни **правила**:

➤ Резултатите от изследването не се разполагат в хронологичен ред, както са получени, а в логически - като аргументи за доказването на някаква теза.

➤ Резултатите се излагат сбито, пределно точно и ясно чрез таблици, графики и статистически величини, като изложението трябва да съдържа само необходимата и достатъчна информация.

➤ Структурата на този раздел трябва да води читателя към изводи и заключения.

3.7. ЗАКЛЮЧЕНИЕ

Заключението придава завършен вид на целия труд и е кратко повторение на преминатия път, сумиране на новото - явления, признаци, взаимовръзки, зависимости и т.н., което е разкрито в хода на изследването.

В него се повтарят най-важните моменти на основния текст, дава се информация за развитието на изследователския процес, правят се уточнения и се предизвиква определен ефект върху емоциите на читателя.

В него се съдържа оценка на резултатите и тяхното значение (да се прави много внимателно), посочват се перспективите на изследването и планове за бъдещето.

То продължава логическата линия на увода, затова е добре последната редакция на увода и заключението да се направи заедно, за да се запази духът.

По обем заключението се доближава до увода: 3-6 стр.

Основната част на заключението са *изводите и препоръките*. Обобщенията, изводите и препоръките са най-важната част от дипломната работа, тъй като в крайна сметка всичко останало дотук е само подготовка за тяхното формулиране. От качеството им, от степента на общовалидност,

убедителност и аргументираност се съди за качествата на целия труд, на изследването, а и на изследователя. Затова, ако изследването не е представително, е по-добре да не се дават обобщения и изводи, а само конкретни заключения или по-скоро да се сумират обясненията.

Обобщаването на данните от изследването е насочено към хипотезите на изследването и има три етапа:

1. Ретроспективна ревизия на хипотезите с цел превода им в ранг на теория, в този им вид, в който са се показали състоятелни (верификация, фалшификация).

2. Формулиране на общи и частни следствия (консеквенти) от тази теория, допускащи контролна проверка в друго време и място от други изследователи, но при спазване на условията (теоретични изводи).

3. Разработване на приложна част на теорията, адресирана към определени потребители на различно ниво (препоръки). Препоръките се отнасят най-често до диагностичната процедура, организацията и методиката на учебно-възпитателния процес или до друг елемент на училищния живот. Редът на разполагането им е по степен на важност.

Към формулировката на изводите се отправят някои изисквания [33; 23; 11]:

☞ Да са резултат само от тези данни, които пряко произтичат от изследването. Ако се надхвърлят резултатите от изследването, изводите нямат научна убедителност и не са оправдани. Ако са такива, че не покриват целия наличен материал, това говори за слабости в мисленето на изследователя.

☞ Да очертават ясно приносните моменти в изследването.

☞ Да съответстват на целите и съдържанието на изследването.

☞ Да включват само недвусмислено установени и доказани положения, без необходимост от допълнителни уточнения.

☞ Да се избягват общоизвестни неща, а ако това е невъзможно, да се подчертае, че става дума за верификацията им.

☞ Да са еднородни по стил и в логическа връзка и последователност.

☞ Да не са двусмислени, да не съдържат неинтерпретирани термини.

☞ Изводите се пишат в утвърдителна форма и представляват просто подреждане на тезиси, без повторение, доказателства и обосновки.

3.7. ЛИТЕРАТУРА

Този раздел може да има различно наименование - "Книгопис", "Списък на литературата", "Литературна справка", "Литература" и т.н., като трябва да се внимава с термина "Библиография". За препоръчване е в този раздел да се съдържа само действително използваната и цитирана в дипломната работа литература, която трябва да е достатъчна, за да подкрепи тезите на автора.

Литературата се разполага в определен ред, приет от автора, най-често азбучен, но може да е и хронологичен, тематичен или да съчетава тези подходи.

Прието е справката да започва с трудове на кирилица и след това - на латиница, без разлика на какъв език са написани.

Литературните източници се описват според определени **стандарт**и (БДС - 15419-82 и БДС - 8154-75), затова е необходимо авторът да се запознае с тях, а при всяко затруднение да се търси помощта на компетентни лица - библиографи.

Като пример са дадени описания:

КНИГИ С ЕДИН, ДВАМА, ТРИМА , ПОВЕЧЕ ОТ ТРИМА АВТОРИ И КОЛЕКТИВНИ ТРУДОВЕ

1. Иванов,И. Педагогическото изследване: методология, методи, процедура. Шумен, ГЛАУКС, 1993, 205 с.
2. Аргайл, М., М.Хендерсън. Анатомия на човешките отношения. С., Наука и изкуство, 1989, 415 с.
3. Sokoluk,W., D.Andziak, M.Trawinska. Przysposobienie do zycia w rodzinie. W., Wydawnictwa Szkolne i Pedagogiczne, 1987, 336 p.
4. Димитров,Л. и др. Теория на възпитанието. С., Аскони-издат,1994, 532 с.
5. The Handbook of Social Psychology. Ed.by G.Lindzey, E.Aronson. N.Y. 1985, 454 p.

СТАТИИ ОТ СПИСАНИЯ И СБОРНИЦИ

1. Halfpenny,P. The Analysis of Qualitative Data. - Sociological Review. Vol.27, 1979 , N 4.
2. Parsons,T. Some Theoretical Consideration on the Nature and Trends of Change of Ethnicity. In: Ethnicity: Theory and Experience. Ed. by N.Glazer and D.Moynihan. Harvard, 1975, pp. 53-83.

3.8. ПРИЛОЖЕНИЯ

В приложенията към дипломната работа се включват всички материали, без които може да се мине в изложението, но представляват интерес и самостоятелна научна ценност - текст, таблици, графики, инструментариум, инструкции, методически материали или материали, които допълват текста и подпомагат разбирането му - с илюстративен характер, големи таблици, статистически изчисления и др.

Ако приложенията са с по-голям обем, могат да се оформят като отделен том.

3.9. УКАЗАТЕЛИ (ИНДЕКСИ)

Указателите се включват в монографиите и дисертациите, но може да присъстват и в дипломната работа. Те представляват списъци на елементи от съдържанието на труда, позволяващи бързото им намиране в текста.

Указателите могат да бъдат няколко вида: именен, предметен, географски, библиографски, хронологичен, на съкращенията, на илюстрациите и фигурите, на символите.

Независимо от вида си винаги имат една и съща структура - включват опис на съответните елементи и на страниците, където се срещат в текста. Съставянето им беше доста трудно, но не и сега, тъй като най-често използваните съвременни програми за текстообработка **Word** и **PageMaker** имат съответни функции, както и функцията за съставяне на съдържание.

4. СТИЛОВО И ТЕХНИЧЕСКО ОФОРМЛЕНИЕ

4.1. СТИЛОВО И ЕЗИКОВО ОФОРМЛЕНИЕ

Стилно-езиковото оформление е най-трудната част от работата върху текста. Всяка мисъл, всяка дума трябва да бъде преценена дали отговаря на целта на изследването и на труда, дали е логична и убедителна, дали е интересна, дали подхожда на мястото и случая.

Дипломната работа трябва да бъде написана в **научен стил** **регистър** - със специална терминология, строгост, деловитост на изложението.

Научното изложение трябва да отговаря на някои **условия**:

1. Да е ясно, точно и изразително, кратко, стегнато и лаконично. То трябва да засяга само темата, да няма отклонения.

2. Да не се използват чужди термини, когато има адекватни български. Това не се отнася за специалните термини.

3. Да е написано в безлична форма (вижда се, че...) или в 1 лице множествено число (виждаме, че...).

4. Да е граматически правилно оформено.

5. Да се избягват дългите и с тежка синтактична структура фрази.

6. Таблиците, илюстрациите, графиките, трябва да са свързани смислено с текста и в него да е указано мястото, където следват. За тях са възприети **стандартни наименования и съкращения: таблица (Табл.), илюстрация (Ил.), графика (Фиг.).**

Особено внимание следва да се отдели на **специалната терминология**. Както вече посочихме, тя трябва да е единна за целия труд. Дефинициите трябва да са кратки, ясни и точни. Употребата на термина всеки път трябва да е обоснована. За всеки малко известен, недостатъчно познат и нов термин в текста се прави съответното пояснение, като в някои случаи е необходимо да се посочи документът, даващ основание за употребата му.

4.2. ТЕХНИЧЕСКО ОФОРМЛЕНИЕ

Магистърската теза се представя като **ръкопис**, напечатан на пишеща или текстообработваща машина, с черна лента, от едната страна на бели листи с формат А4 (21 X 29 см).

Интервалът между редовете се определя от автора, който избира един от следните два **формата**:

☞ **стандартна машинописна страница** - 30 реда и 60 знака на ред (т.е. когато се пише на компютър, интервал 2, големина на шрифта 14).

☞ **стандарт за офсетов печат** - 37 реда и 64 знака на ред (интервал 1,5, големина на шрифта 12).

Ако на страницата има повече знаци и редове, то тя **трябва да се преизчисли в стандартни страници**. Всички нормативи за обем на дисертации, дипломни работи, статии и др. са в стандартни страници (1800 знака). Например, 1 стр. 37X64 (офсет) = 1,3 стандартни страници.

Главите и разделите започват на нова страница, на около 7 см от горния край. **Полетата на листа** са: ляво - 4 см, дясно - 1 см, горно и долно - по 2,5 см. Всички страници без титулната са **номерирани** в средата на горното поле. **Таблиците и графиките** са в текста.

По общ вид дипломната работа представлява **подвързан том**. Представя се в 2 екземпляра.

Корицата е твърда с надпис - “**ДИПЛОМНА РАБОТА**”, име на автора, място и година на издаване.

В машинописния текст е разрешено да се правят ръкописни **допълнения** само за отсъстващи знаци - букви, символи, математически, химически и други формули, чуждестранни имена, написани не на кирилица и др. под. Компютрите разполагат с богат набор от шрифтове, със съответните знаци и решават принципно този проблем.

Формулите се разполагат на отделен ред, а указателният текст към тях - на следващия ред.

4.3. ЦИТИРАНЕ

Една от особеностите на научния текст е, че в него се цитира значително по-често, отколкото в други видове текстове. Това налага на **цитирането** да се отдели по-голямо внимание.

Независимо дали се цитира дословно или по смисъл, съответствието на цитата и оригинала трябва да бъде пълно.

Самият цитат трябва да е обоснован и непременно необходим.

Цитирането на автора трябва да става само по негови произведения (оригинали) и само в краен случай по извадки от съчинения, приведени от други автори, като в този случай след цитата следва “цитирано по...” и се описва източникът, откъдето е взет цитатът.

Разрешава се цитиране само на публикувани трудове. Цитирането на дисертации, дипломни и други непубликувани работи може да стане само със съгласието на авторите.

По формата си цитирането може да бъде няколко **вида**.

1. Вътретекстово - по правило така се цитират най-значителните източници и при условие, че цитатите са малко на брой.

Пример: ... В книгата на А.Бънков "Логика" [С., Наука и изкуство, 1975] на това е посветена специална глава (стр. 396-420)...

2. Под линия. Най-целесъобразно е да се прилага, когато е необходимо да се облекчи читателят при обхващането на цитираните произведения. Всеки цитат се означава с индекс (пореден за страницата или за главата) и включва основните елементи на библиографското описание. Под линия се поставят и някои бележки - указания за допълнителна литература, препращане към други части на труда, предаване на собствени критични бележки и коментари, които иначе биха нарушили потока на мислите, указване на факти и данни във връзка с темата и др.

3. Задтекстово. Смята се за най-икономично. Целесъобразно е да се прилага при голям брой ползвани работи. Има различни варианти:

(а). *С номерация на списъка на литературните източници в края на труда.* Пример: ...[3,124]... " или "...[5, с.98]...", което означава "източник N 3 от списъка, страница 124...

(б). *Без номерация на списъка*, например: ...[Петрова, 1983, 29]..."

В този случай трудовете в списъка не са номерирани, а са подредени според азбучния ред на имената на авторите и според хронологията на изданията. Ако за една и съща годината трудовете на автора са повече от един, към обозначението на годината на издаване е прието да се прибавя поредна буква, например: "Петрова, 1983,а", "Петрова,1983,б" и т.н.

4. Цитиране на чуждестранни автори. Прави се по различни начини: името се изписва в текста направо в оригинал; името се изписва най-напред в българска транскрипция и след това в скоби се посочва в оригинал заедно с годината на изданието; в текста името се посочва в българска транскрипция, придружено от годината на изданието, а в литературната справка се изписва и в оригинал и др.

5. Повторно цитиране. Независимо от вида, отпада необходимостта да се дава в пълната библиографското описание, особено ако цитатите са в непосредствена близост. В такива случаи се употребява изразът "Пак там" (при трудове на латиница: *Ibidum*, или съкратено *Ibid.* или *Ib.*), а когато цитатите не са в непосредствена близост, се пише само "Цит.съч., с. ..." след името на автора. Когато в текста е цитиран повече от един труд на автора, заглавието при повторното цитиране може да се съкрати до една-две думи, следвани от многоточие.

5. ОЦЕНКА НА КАЧЕСТВАТА НА ДИПЛОМНАТА РАБОТА

Оценката на дипломните работи се прави без единство в подхода, критериите, методите. В момента в публикациите по темата се срещат над 20 различни критерия. [3; 4; 6; 10; 24; 25; 26; 30; 40]. Нито една от тези системи обаче не е лишена от недостатъци.

Отчитайки този опит, можем да предложим **система от критерии** за оценка на качеството на дипломните работи.

1. Актуалност. Означава чувствителност към съществуващите проблеми, необходимост и своевременност на изучаването и решаването на проблема за по-нататъшното развитие на теорията и практиката. Актуалните изследвания дават отговор на най-острите въпроси, отразяват обществените поръки към педагогическата наука. Това е динамичен критерий - зависи от времето, условията, обстоятелствата.

2. Научна значимост. Влияние на резултатите върху теоретичните концепции, идеи, хипотези. Зависи от структурното ниво на изследване на обекта (макро- микро- ниво); нивото на фундаменталност; широтата на обхвата на извадката и изводите и препоръките; степента на научното познание (теоретично или емпирично ниво); формата на фиксиране на научното постижение (принцип, теория, закон, класификация и т.н.); дълбочината на проникване в същността на явленията; нивото на сложност на решения проблем; методологическата му компликация (интегрално, комплексно, моноаспектно); степента на достоверност на научната информация.

3. Практическа значимост. Характеризира влиянието на получените резултати върху учебно-възпитателния процес, методиката на обучение и възпитание, организацията на различните видове дейности, социалната и икономическата ефективност и готовност за внедряване (последните не са задължителни за всяка дипломна работа).

4. Концептуалност и доказателственост. В зависимост от вида на изследването - за обяснение, описание, прогнозиране на педагогически явления, за критичен анализ и оценка на чужд опит, за анализ, систематизация, разкриване на закономерности в исторически план, се оценява: познаване и разбиране на основните факти и теории; систематизация и обобщение на основните факти и теории, сравнителен критичен анализ на чуждия опит, завършеност и обоснованост на авторската концепция, ниво на анализ на получените резултати.

5. Методика и техника на изследването. Оценява се оригиналността на изследователските методи, целесъобразността на приложените процедури за събиране и обработка на информация (надеждност и валидност).

6. Стил и език на изложението. Оценява се последователността и структурираността на изложението, научността на изложението, съответствието на стандартите при оформление на материала.

6. ЗАЩИТА НА ДИПЛОМНАТА РАБОТА

Дипломните работи се оценяват на основата на посочените критерии чрез експертна оценка (рецензия).

РЕЦЕНЗИЯТА се прави на базата на посочените критерии. *Основно правило за написване на рецензията е, че тя не е преразказ, а оценка. Задължително се оценява структурата, съдържанието, изложението и оформлението на материала, съответствието на стандартите. Основните изисквания към автора на рецензията са да е безпристрастен и строго научно обективен, всяко негово твърдение да е защитено и аргументирано.*

ЗАЩИТАТА НА ДИПЛОМНАТА РАБОТА е публична, пред научна комисия и освен качеството на самия труд се оценяват и въвеждащото и защитното изложение на дипломанта. Тя е свързана с някои *допълнителни критерии*, с които се съобразява комисията.

Самата **процедура на защитата** е следната:

➤ *Рецензиране от един рецензент.* До защита се допускат всички работи, с изключение на тези, в които текстът вече е използван за придобиване на друга степен (образователна и квалификационна) и при плагиатство.

➤ *Запознаване с рецензията преди защитата.*

➤ *Встъпителното изложение на дипломанта* - кратко експозе (5-7 мин.), в което се представя в обобщен вид същността на темата и основните резултати от изследователския процес (по структура и съдържание е комбинация от увода и заключението на дипломната работа). Комисията оценява качеството му.

➤ *Прочитане на рецензията и поставяне на въпроси от комисията.*

➤ *Защитно изложение на кандидата.* Оценяват се отговорите на критичните забележки на рецензията и на въпросите на изпитната комисия и умението на дипломанта за подкрепа с аргументи от разработката (приложения, онагледяване), равнището на защита на идеите (убеденост и убедителност), отношението към собствените постижения и слабости.

ЛИТЕРАТУРА

1. Батурина, Г.И. Критерий концептуальности в педагогике. - Сов. педагог., 1979, N 6.
2. Беелих, К.Х., Х.-Х.Шведе. Техника на ученето и на умствения труд. С., 1987.
3. Бижков, Г. Критерии за оценка на педагогическите изследвания. - Нар. просвета, 1984, N 6.
4. Бижков, Г. Методология и методи на педагогическите изследвания. С., 1995.
5. Бойчев, К. Основи на научно-изследователската работа. С., 1987.
6. Бухалов, Б.И. и др. О критериях оценки педагогических исследований - Сов. педагогика, 1978, N 11.
7. Бънков, А. Логика. С., 1975.
8. Гласс, Дж., Дж.Стэнли. Статистические методы в педагогике и психологии. М., 1976.
9. Джонсон, Н., Ф.Лион. Статистика и планирование эксперимента в технике и в науке. Методы планирования эксперимента. М., 1981.
10. Журавлев, В.И. Взаимосвязь педагогической науки и практики. М., 1984.
11. Загвязинский, В.И. Методология и методы дидактического исследования. М., 1982.
12. Здравомыслов, А.Г. Методология и процедура социологических исследований. М., 1969.
13. Иванов, И. Методология и методи на педагогическите изследвания. Ш., 1991.
14. Иванов, И. Педагогическото изследване: методология, методи, процедура. Ш., 1993.
15. Кантор, И.М. Понятийно-терминологическая система педагогики. М., 1980.
16. Кацаров, Д. Опитното изследване в педагогиката /опитна педагогика/. С., 1947.
17. Киш, Л. Представительность, рандомизация, контроль. - В: Математика в социологии: моделирование и обработка информации. М., 1977.
18. Клаус, Г., Х.Ебнер. Основи на статистиката за психолози, социолози и педагози. С., 1971.
19. Моррисей, Дж. Целевое управление организацией. М., 1979.
20. Кэмпбелл, Д. Модели экспериментов в социальной психологии и прикладных исследованиях. М., 1980.
21. Ницолова, Р. Съвременна българска пунктуация. С., 1989.
22. Паниотто, В.И. Качество социологической информации. Киев, 1986.
23. Пирьев, Г., Ц.Цанев. Экспериментална психология. С., 1973.
24. Полонский, В.М. Критерий качества и эффективности завершённых научно-педагогических работ - Сов. Педагогика, 1981, N9.
25. Полонский, В.М. Методы определения новизны результатов педагогических исследований - Сов. педагогика, 1981, N1.
26. Полонский, В.М. Оценка качества научно-педагогических исследований. М., 1987.
27. Попов, Г.Х. Техника личной работы. М., 1979.
28. Попов, Л. Увод в педагогиката (лекции). С., 1993.
29. Раченко, И.П. НОТ учителя. М., 1982.

30. *Скаткин, М.Н. и др.* Опыт применения критериев для оценки качества и эффективности педагогических исследований, Сов. педаг., 1982, №9.
31. *Словарь прикладной социологии.* Минск, 1984.
32. *Трифонов, И.* Наука и терминология. С., 1985.
33. *Федотов, В.В.* Техника и организация умственного труда. Минск, 1983.
34. *Фолмер, Г., Г.Хоберт.* Стратегии на ученето и на умствения труд. С., 1993.
35. *Янакиев, М.* Как да редактираме свой или несвой текст. С., 1994.
36. *Ackoff, R.L.* Scientific method: optimizing applied. Research decisions. N. Y., 1968.
37. *Benesch, H.* Atlas de la psychologie. P., 1995.
38. *Blalock, H.M., A. Blalock.* Methodology in Social Research. N.Y. 1968.
39. *Brzezinski, J.* Elementy metodologii badan psychologicznych. W., 1968.
40. *De Landscherre, G.* Dictionaire de l'evaluation et de la recherche en education. Paris, 1979.
41. *Pieter, J.* Zarys metodologii pracy naukowcy. W., 1975.
42. *Riechert, J.* Jak studowac? W., 1971.
43. *Skorny, Z.* Prace magisterskie w pedagogike. W., 1984.
44. *Zaborowski, Z.* Wstep do metodologii badania pedagogicznych. W., 1973.
45. *Zaczynski, W.* Praca badawcza nauczyciela. W., 1969.

ИВАН ПЕТКОВ ИВАНОВ
ПОДГОТОВКА НА ДИПЛОМНА РАБОТА

Българска, първо издание
Изд. коли 3
Рецензент: доц.д-р Любен Вирчев
Издателство Аксиос, Шумен, п.к. 572

ISBN 954-8789-43-4